

**THE MEETING OF EAST AND WEST IN THE ETHICS
OF REFERENCE FOR LIFE**

(To the 140th Anniversary of Albert Schweitzer)

Kamen Lozev

kamenlozev@abv.bg

Фундаменталният факт в съзнанието на човека е:

*„Аз съм живот, който иска да живее,
сред друг живот, който иска да живее.“*

Алберт Швайцер (Швайцер: 371)

Алберт Швайцер (1875 - 1965) е един от най-интересните и въплъщаващи европейския дух мислители на двадесети век. Той принадлежи към поколение, което въпреки че бе свидетел на двете световни катастрофи, успя да запази оптимизма и активно-утвърждаващото отношение към живота и света. Швайцер създаде етика, основана на *преклонението пред живота*, във време, в което животът и жизнеутвърждаващото начало трябваше да преодоляват трудностите на възникналите като ракови образувания на стария континент тоталитарни режими.

„Моят живот е моят аргумент“, тази често споделяна от Швайцер мисъл най-добре обобщава живота му. Тя е в основата и на огромното му влияние върху духовното развитие на Европа. Всъщност примерът, който с начина си на живот даваме, не е *най-главното*, с което въздействаме, казваше Швайцер, - то е *единственото*. На този принцип големият хуманист остана верен докрай. Той го нареди в групата на най-светлите европейци, които виждаха света като единно цяло, споявано от обща духовна основа.

*

Навсякъде, където виждаш живот - това си ти!

Алберт Швайцер (Швайцер: 357)

Делото и идеите на Алберт Швайцер не могат да бъдат разбрани извън човешката му „жизнена траектория“, затова трябва да нахвърлим нейните едри щрихи.

Син на беден лутерански свещеник и майка, родена в семейството на протестантски пастор, пътят на Швайцер към теологията отрано е предначертан. И все пак природата дарява този чувствителен младеж с таланти, които далеч надхвърлят амбициите на родителите му. В Университета на Страсбург изучаването на теология той съчетава с философия. Заниманията с музика, започнали с първите уроци на баща му по орган и продължили в Париж като юноша, го водят към изследване на религиозното съдържание и религиозните мотиви в творчеството на Бах. Така се ражда книгата на Швайцер „Йохан Себастиан Бах“, която прави името му известно още преди да е навършил тридесет години.

Университетските теологически курсове пък развиват изследователския му интерес към живота на „историческия Иисус“. Така се ражда книгата на Швайцер „История на изследването на живота на Иисус“, в която младият автор разглежда основните концепции на евангелската история и показва, че образът на Иисус, който апостолите налагат, е просто вариант от интерпретациите на християнството.

Теологията не удовлетворява духовните търсения на Швайцер. Заниманията с философия, и по-специално с религиозните възгледи на Кант, завършват със защита на философска дисертация в самото навечерие на двадесети век. Работата върху нея го отвежда до размисли за съдбата на културата, европейската култура, която в преценката на Швайцер е навлязла в труден етап на застой, на „успокоение“. След време той ще напише: „Войната вилнееше като едно проявление на упадъка на културата.“ (Швайцер 1990: 369).

Голямото събитие в живота на младия Швайцер идва през 1896 г, когато едва двадесет и една годишен, дава обет да живее „за себе си“ само до своята тридесетгодишнина, след което ще се посвети на непосредствено и действено служене

на хората. (Носик 197: 133). През 1905 г., когато е на тридесет, той оповестява на приятелите и роднините си, че въпреки блестящите перспективи пред него като теолог, философ, писател-музиковед и концертиращ пианист и изпълнител на орган, той ще посвети остатъка от живота си на лекуването на хора от африканския континент. Така на тридесет години Швайцер отново е студент в Университета на Страсбург - този път в медицинския факултет, - откъдето излиза като дипломиран лекар през 1911 г.

Две години по-късно, заедно със съпругата си, междуременно завършила курсове за медицинска сестра, Швайцер отплава към Габон, тогава френска колониална територия. В малкото селце Ламбарене на брега на река Огове, сред девствената джунгла той построява малка болница, влагайки всички средства, които концертите и книгите му са донесли. От този момент нататък светът ще го познава като „лекарят от Ламбарене“. Болницата и мисията му да лекува африканските негри стават смисъла на живота на Швайцер.

Първата световна война носи неприятни преживелици за семейство Швайцер: те са родени в Елзас като поданици на Германския райх и сега се оказват „в плен“ на французите. След няколко изтощителни години, пълни с напрежение и страх, двойката най-сетне е разменена за френски военнопленници.

В годините между двете световни катастрофи идва голямото признание за Алберт Швайцер: почетни докторати от няколко университети, издаване на основния му труд „Култура и етика“, четене на публични лекции, както и концерти в европейските столици. Със събраните средства той разплаща натрупаните покрай болницата стари дългове и мисли за нейното възстановяване. Сега вече не е сам - начинанието му привлича доброволци лекари и сестри, готови да последват примера му. Междуременно книгите, лекциите, речите, интервютата на Швайцер водят до широкото разпространение и възприемане на неговата *етика на преклонението пред живота*. Той непрестанно пътува между Африка и Европа, за да изнася концерти и набира средства за финансирането на болницата в Ламбарене.

За нещастие през февруари 1939 г. идва личното му отрезвяване относно събитията, които предстоят на европейския континент. По време на поредното морско пътуване към Европа Швайцер слуша „миролюбивата“ реч на Хитлер и разбира, че няма спасение от предстоящата война. (Носик: 311) Отлага планираната почивка и в

рамките на десетина дни в Страсбург набавя колкото може повече медикаменти за болницата в Ламбарене. Веднага поема назад към Африка: Ламбарене става пристан за него, тук минават годините на Втората световна война. В нейния край идва върхът на човешкото безумие: атомното оръжие е използвано на практика. Остатъка от своя дългогодишен път на земята Швайцер посвещава на борбата за свободен от атомни оръжия свят.

Вероятно най-голямото признание за тези усилия идва през 1953 година, когато му е присъдена Нобеловата награда за мир. Речта, която произнася по повод на тържеството, отново е посветена на каузата за забрана на опитите в областта на ядрените оръжия. Тази кауза, обща за водещите интелектуалци в целия свят, е в пълен унисон с етиката на преклонение пред живота. С тази кауза Алберт Швайцер си отива от света на деветдесетгодишна възраст. Погребват го в Ламбарене до жена му, под прозорците на кабинета, в който лекува. Болницата и до днес работи и приема пациенти от всички краища на света.

*

*Не мога другояче, освен да се прекланям пред всичко,
което се нарича живот, не мога другояче,
освен да споделям усещанията на всичко, което се нарича живот:
ето това е началото и фундаментът на всяка нравственост.*

Алберт Швайцер (Швайцер 1990: 358)

Швайцер ни е оставил ясно описание на момента, в който открива основния принцип на своята етика - преклонението пред живота. Струва си да приведем подробно това описание, защото в него живее целият Швайцер - и като човек на действието, и като мисловна нагласа.

След избухването на войната, както посочихме, Швайцер и съпругата му „са пленени“: забранено им е да работят в болницата. Това освобождава време, споделя той, „да се занимавам с материала, който от години зрееше в мен и който при избухването на войната бе станал особено актуален...

Започнах да търся причините на едно духовно явление: както показваше самата война, етическата култура бе изгубила силите си." (Швайцер 1990: 369) Скоро и бели, и черни в околността се оплакват, че им е отнет единственият лекар и Швайцер се завръща към професията си в Ламбарене. На втората година от войната, през септември 1915-та, спомня си той, „получих известието, че в мисията НГомо е заболяла съпругата на швейцарския мисионер Пело и че очакват моето идване." (Швайцер 1990: 369) Налага се лекарят от Ламбарене да пропътува двеста километра нагоре по река Огове. Ето неговия разказ:

„Напредвахме много бавно срещу течението на реката. Беше времето на сушата. Налагаше се да търсим пътя си между големи плитчини.

Седях в едната лодка. Бях решил по време на пътуването да разсъждавам само върху проблема по какъв начин може да се зароди култура, която притежава по-голяма етическа дълбочина и енергия от нашата култура. Изписвах лист след лист с несвързани изречения само и само да не отклоня вниманието си от проблема. Умора и обърканост сковаваха мислите ми.

Вечерта на третия ден, при залез слънце, приближихме селцето Игендя. Трябваше да минем покрай остров в реката, която там бе по-широка от километър. Върху една плитчина от лявата ни страна се придвижваха четири крокодила с малките си. Тогава, смъртно уморен и потиснат, изведнъж ми хрумнаха думите „преклонение пред живота", които, доколкото си спомням, никъде не бях чувал и никъде не бях чел. Веднага разбрах, че в тях се съдържа решението на проблема, който ме измъчваше. Проясни ми се, че етика, чийто предмет е само поведението ни към другите хора, е непълна и поради това не може да притежава и цялостна енергия." (Швайцер 1990: 370)

След дълго напрежение и търсене на първопринципа на своята етика Швайцер най-сетне го открива. Тази фундаментална интуиция идва при него, когато е на четиридесет; следващите петдесет години той ще я развива в своите творби, лекции, радиообръщения, речи и интервюта. С времето Швайцер разгръща различни посоки на принципа, но главното е, че той ситуира човека в контекста на вселената, обвързва го не просто с „човешките отношения и постъпки", а с всички създания в човешкото му обкръжение.

Непосредствено след войната, през февруари 1919-та, Швайцер изнася две проповеди в храма „Свети Николай“ в Страсбург, където е работил и свирил на орган. Във втората проповед той основава определянето на доброто и злото с оглед на принципа за преклонението пред живота:

„Истинското сърце разсъждава, а истинският разум чувства. Открихме, че и сърцето, и разумът са единни в това, че в най-дълбоката си същност доброто се състои в елементарното преклонение пред онова загадъчно явление, което наричаме живот, в преклонението пред всичките негови проявления, пред най-дребните, както и пред най-големите. Добро е: да опазваш и развиваш живота; лошо е: да възпрепятстваш и унищожаваш живот. Нравствени сме, когато престанем да виждаме себе си, когато надмогнем усещането, че другите са ни чужди и когато започнем да съпреживяваме усещанията и страданията на всички около нас. Едва в това качество сме наистина хора; то ни дава собствена, непреходна, непрестанно развиваща се, ориентираща се нравственост.“ (Швайцер 1990: 359)

За Швайцер преклонението пред живота е естествен, привичен импулс на всеки пълноценен живот, то е утвърждаване на света и на живота като естествена даденост. Обратно, отрицанието на света и на живота е нещо непонятно, противоречащо на здравите инстинкти и на интуицията ни.

Швайцер, разбира се, основно е изучавал Шопенхауер и знае, че *волята за живот* често е жестока. Защо се получава така? Защо в най-светлия химн на възхвала и утвърждаване на живота, на преклонение и благоговеене пред него, винаги звучи и мрачната мелодия на страданието и смъртта? Защо природният и нравственият закон се разминават? Кулите от загадки са неразрешими за нас - можем само да констатираме и описваме жестокостите и безсмислиците, които природата съдържа:

„Природата е красива и величествена, когато я гледаме отвън, но да се чете нейната книга, е страшно... Най-ценен живот става жертва на най-нисш. Малко дете е вдишало туберкулозни бацили. То расте, развива се, но страданията и ранната смърт са в него, защото онези най-нисши организми се размножават в неговите най-съвършени органи. Колко пъти в Африка ме е обземал ужас, когато съм изследвал кръвта на болен от сънна болест. Защо човекът стенеше с изкривено от страдание лице: „Главата ми! Главата ми!“ Защо трябваше дълги нощи да ридае и накрая да умре в мъки? Защото

там, под микроскопа, бяха заживели фини, мънички белезникави телца с дължина десет до четиринадест хилядни от милиметъра - о, не че са били много, само съвсем малко, понякога се налагаше да търсиш с часове, за да откриеш дори едно!

... Урокът на природата е урок по егоизъм, който тя нарушава само за кратко време, като е вложила в създанията инстинкта да се грижат и да помагат на живота, произлязъл от тях, дотогава, докато това е нужно...

... Когато светът е подвластен на незнанието и егоизма, той прилича на долина, потънала в дълбок мрак..." (Швайцер1990: 361)

И все пак европейската етика не е етика на голото, абстрактно съзерцание на непримирими начала, нито на бездействието. Тя е по-скоро утвърждаване на света и живота, съчетано с елементарната принуда да се вършат дела. В този смисъл преклонението пред живота звучи оптимистично, заразява с вяра за възможности, които животът отваря, а човекът трябва да използва. Навсякъде, където проповядва своята етика, Швайцер оставя частица оптимизъм и надежда за бъдещето, оформено от разума и възможностите на човека.

*

*Дълбокото значение на спора между европейската и
индийската философия е всяка да разбере и
собствените недостатъци и у нея да се породи
потребност за по-съвършено мислене.*

Алберт Швайцер (Швайцер 1990: 332)

Какъв е произходът на основния етически принцип на Швайцер? Как се появява той?

Изследователите на великия елзасец търсят в различни посоки. Една от тях свързва раждането на преклонението пред живота с огромното влияние на Гьоте върху Швайцер. Това е правдоподобна версия, още повече че самият Швайцер по различни

поводи е изнасял лекции и речи за Гьоте навсякъде по света. Най-интересният случай е в Чикагския университет по повод двеста годишнината от рождението на Гьоте. Швайцер специално пътува до Съединените щати, за да вземе участие в тържествата и използва случая да разгледа страната. Големият хонорар, който му изплащат, директно е вложен в болницата в Ламбарене. (Носик 1971: 254)

Гьоте безспорно е вдъхновение за Швайцер и оформя голяма част от философските възгледи на хуманиста. Същевременно етическият принцип за преклонение пред живота е твърде мащабен, разгърнат е в различни посоки - нещо, което не може да дойде от творбите на Гьоте (Barsam 2008: 56).

Друга линия на търсене ни отвежда в Индия. Етическият принцип на Швайцер често се схваща като „европейския вариант“ на древния индийски принцип *ахинса* - основополагащо начало в джайнистката религия. Ахинса изисква да не се причинява вреда никому и на нищо и това в много отношения е близо до изискванията на принципа за преклонение пред живота.

Няма съмнение, че Швайцер е повлиян от индийската философска мисъл. Още в ранните си години той е впечатлен от Шопенхауер, чрез който всъщност е първият му досег с индийското философско мислене. В зрелите му трудове връзката между индийската и европейската философия много често се обсъжда. Съгласно Швайцер индийската философия проявява склонност към отричане на света и живота за разлика от европейската: „В индийската философия господства идеята за отрицание на света и на живота, докато нашият светоглед, както и този на Заратустра и на китайските мислители, утвърждава света и живота.“ (Швайцер 1990: 333)

Интересно е, че само три месеца преди смъртта си, на деветдесет-годишна възраст Швайцер изпраща писмо на Азиатското дружество в Калкута, Индия, което му е присъдило наградата Рабиндранат Тагор. В него той си припомня младостта и първото запознаване с индийската философия в Университета на Страсбург, Елзас, където тогава липсват специализирани курсове по този предмет. „По такъв начин, пише Швайцер, се запознах много рано с индийската мисъл. А до момента, в който взех докторат по философия, вече познавах индийската мисъл. По това време преподавах в Университета на Страсбург. Съсредоточавайки се върху проблемите на етиката, аз достигнах до извода, че индийската етика е права да изисква доброта и

милосърдие не само към човешките същества, но и към всички живи създания. Днес светът постепенно осъзнава, че съчувствието към живите същества е част от истинската етика." (цит. по: Barsam 2008: 59)

Какво точно е подбудило съзнанието на Швайцер в онзи напрегнат момент през 1915 г. да формулира великия принцип за преклонение пред живота, в крайна сметка не е от значение. Далеч по-важен е този особен философски и етически *синтез* между Изтока и Запада, който чувстваме, че живее в творбите му и най-вече в принципа за преклонението пред живота. Швайцер е мисионер и проповедник на Живота с главна буква в цялостното му разнообразие и ако днес светът все още остава тревожен и зареден с огромен потенциал на духовно разединение, на възможности противоречията между Изтока и Запада да доведат до отчуждение и заплаха в глобален план, препрочитането на Швайцер ни изпълва с надежда и очакване на по-добри времена. Елзас, родината на Швайцер, е красноречивият пример за това.

Bibliography:

1. Nosik, B. (1971). Shveytser, M.: „Molodaya gvardiya"
2. Shvaytser, A. (1990). Kultura i etika, sast. prof. Natev, A., S.: „Nauka i izkustvo"
3. Barsam, A. (2008). *Reverence for Life. Albert Schweitzer's Great Contribution to Ethical Thought*, Oxford New York: Oxford University Press

Доц. д-р Камен Лозев е преподавател във Философския факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски"